

МИЛЛИЙ СУҒУРТА БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ

Ботиров Феруз Муминович

Ўзбекистон Республикаси Банк-молия академияси тингловчиси

Аннотация: Ушбу мақолада миллий суғурта бозорини янада ислоҳ қилиш ва унинг жадал ривожланишини таъминлаш, суғурта хизматларининг талаб юқори бўлган янги турларини жорий этиш, истеъмолчиларнинг суғурта бозорига бўлган ишончини ошириш ҳамда ушбу соҳадаги фаолиятни тартибга солишда инновацион ёндашувларни қўллаш жараёнлари келтирилган. Шунингдек, мазкур соҳадаги илмий изланишлар таҳлил қилиниб, замонавий суғурта бозори фаолиятининг асосий тамойиллари кўрсатиб ўтилган ҳамда суғурта ташкилотлари фаолияти самарадорлигини ошириш, улар фаолиятини тартибга солиш, уларнинг хўжалик юритувчи субъектлар ривожланишининг хавфсизлиги ва барқарорлигини таъминлашга қўшган ҳиссасини ошириш мақсадида инновацион ривожланишини бошқариш бўйича таклиф ва тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: суғурта бозори, суғурта соҳаси, инновацион фаолият, истеъмолчилар, суғурта компаниялари.

Мамлакатда суғурта бозорини ривожлантириш ниҳоятда муҳимдир. Бу рақобатбардош иқтисодиётни яратишнинг зарурий шартидир, чунки суғурта компаниялари ўз фаолиятининг ўзига хос хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда миллий иқтисодиётни ривожлантириш учун узоқ муддатли инвестиция ресурсларини ишлаб чиқариши мумкин. Кўпгина ривожланган мамлакатларда суғурталовчилар банк институтлари билан бир қаторда давлатлар ривожланишининг асосий институционал инвесторлари ҳисобланади. Шу боис миллий суғурта бозорининг назарий ва услубий асосларини аниқлаш ҳар доим муҳим бўлиб, унинг муҳим таркибий қисми нафақат унинг шаклланишида асосий рол ўйнайдиган суғурта компаниялари ҳисобланади.

Шу билан бирга ислохотларнинг ҳозирги босқичида иқтисодиётнинг барқарор ўсишини таъминлашга, аҳоли ҳаётининг сифати ва даражасини оширишга йўналтирилган молиявий хизматларни фаол ривожлантириш республикада суғурта бозорининг ролини кучайтиришни ва суғурта воситаларини кенг қўллашни тақозо этмоқда. Миллий суғурта бозорини янада ислоҳ қилиш ва унинг жадал ривожланишини таъминлаш, суғурта хизматларининг талаб юқори бўлган янги турларини жорий этиш, истеъмолчиларнинг суғурта бозорига бўлган ишончини ошириш ҳамда ушбу

соҳадаги фаолиятни тартибга солиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан ҳисобланмоқда.

Ўзбекистонда суғурта фаолиятини тартибга солиш бўйича сўнги йилларда салмоқли ишлар амалга оширилмоқда. Жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 2 августдаги “Ўзбекистон Республикасининг суғурта бозорини ислоҳ қилиш ва унинг жадал ривожланишини таъминлаш чоратадбирлари тўғрисида” ПҚ-4412-сон қарорига[1] асосан суғурта соҳасида норматив-ҳуқуқий базани такомиллаштириш, шу жумладан халқаро ташкилотларнинг стандартлари ва тавсияларини ҳамда ушбу соҳадаги энг яхши жаҳон тажрибаларини изчил жорий этиш мамлакат суғурта бозорини ислоҳ қилиш ва жадал ривожлантиришнинг асосий йўналишларидан бири сифатида белгиланган. Белгиланган ушбу вазифалар шубҳасиз, бугунги кунда фаолиятини олиб бораётган илмий тадқиқотчилар олдига суғурта фаолиятини тартибга солиш бўйича чуқур илмий изланишлар олиб бориш, хорижий тажрибани чуқур ўрганиш, энг сўнги ютуқларни суғурта фаолиятини ривожлантириш ва тартибга солишда қўллаш вазифасини қўяди.

Таъкидлаш керакки мазкур соҳада бугунги кунга қадар жуда кўп олимлар ва тадқиқотчилар томонидан илмий изланишлар олиб борилган. Жумладан, профессор Robert W. Klein (АҚШ) ўз тадқиқотида таваккалчиликларни бошқариш бўйича қарорлар қабул қилиш ва суғурта маҳсулоти истеъмолчиларининг ушбу маҳсулотларга бўлган эҳтиёжларини қондириш учун суғурта тармоғининг аста-секин ривожланиши давомида тартибга солувчи органлар ўзларининг назорат қилиш услублари, дастаклари ва сиёсатини яхшилаб борганлигини қайд этган. Унинг нуқтаи назарига кўра, суғурта фаолиятини тартибга солиш бўйича ислохотлар узлуксиз жараён ҳисобланади ва бунга кўплаб омиллар, хусусан, жаҳон молиявий-иқтисодий инқирозлари жиддий таъсир кўрсатади[2].

Мамлакатимизнинг замонавий миллий иқтисодиёти бозорининг ажралмас элементи суғурта бозоридир. Унинг кўриниши жамиятни (аҳоли, хўжалик юритувчи субъектлар ва бошқа ташкилот ва муассасалар) тасодифий хавф ва таҳдидлардан ҳимоя қилиш зарурати билан юзага келади. Суғурта бозори бозор иқтисодиётининг алоҳида қисми бўлиб, унинг муносабатларининг асосий субъектлари суғурта хизматларини ишлаб чиқарувчилар-сотувчилар (суғурталовчилар), истеъмолчилар (суғурталовчилар) ўртасида молиявий (суғурта) бўлган кўплаб воситачилардир.

Суғурта маҳсулотини товар сифатида сотиб олиш ва сотиш, унга бўлган талаб ва таклифни шакллантириш билан боғлиқ муносабатлардир. Суғурта муносабатларининг ўзига хос хусусиятларини, суғурта бизнесида юзага келадиган муаммоларни аниқлаш, суғурта бошқарувиغا инновацион

ёндашувларни аниқлаш суғурта бозорининг табиати ва мазмунини, унинг таркибий элементларини (институтларини), уларнинг ўзаро таъсири механизмини, суғурта субъектлари билан муносабатларни асослашни талаб қилади.

Мамлакатимизда суғурта бозорининг шаклланиши ва ривожланиши миллий иқтисодиётда бозор муносабатларининг етарлича юқори даражада ривожланганлигидан далолат беради. Замонавий суғурта бозори фаолиятининг асосий тамойиллари орасида қуйидагиларни алоҳида таъкидлаш керак:

- суғурта фаолиятини марказсизлаштириш ва монополиядан чиқариш;
- суғурта хизматларини кўрсатишда рақобатни ривожлантириш;
- талаб ва таклиф қонунларига асосланган нарх ва ҳисоб-китоб эркинлиги;
- қайта суғурталашда суғурталовчиларнинг рақобати ва ҳамкорлиги комбинацияси;
- суғурта пулларини, фондларини, ассоциацияларини яратиш, ўта хавфли ва йирик рискларни суғурталаш;
- суғурта қопламасининг кафолатлари ва ишончлилиги;
- суғурталовчи ва бошқалар тўғрисидаги маълумотларнинг сиёсат эгаси учун ошқоралик ва маълумотлардан фойдаланиш имконияти.

Суғурта бозорини куриш тамойиллари ва муайян минтақада маълум (ёки берилган) вақтда шаклланадиган суғурта хизматларини кўрсатиш шартлари суғурта бозори конъюнктурасини тавсифлайди.

Шуни ҳам таъкидлаш керакки, суғурта бизнесидаги тенденциялардан бири мажбурий суғурта улушининг ортиши ва ихтиёрий суғурта улушининг камайиши ҳисобланади.

Мамлакатимизда хўжалик юритувчи субъектлар учун хавф ва таҳдидлар доираси қисқармай, ҳатто ўсиш тенденциясига эга бўлган замонавий шароитда суғурта фаолияти кўламини кенгайтириш, инновацион ёндашувлардан қатъийроқ ва самаралироқ фойдаланиш ҳамда суғурта фаолиятини такомиллаштиришга объектив эҳтиёж сезилмоқда. Ушбу жараёнларни бошқариш имкониятини ошириш ва суғурта компаниялари фаолиятини фаоллаштириш, шунингдек, тадбиркорлик фаолияти барқарорлиги ва хавфсизлигини таъминлаш манфаатларидан келиб чиққан ҳолда суғурта соҳасида давлат бошқарувини кучайтириш, суғурта хизматларига талаб ва жозибадорликни ошириш учун шарт-шароитлар яратиш керак.

Бизнингча, суғурта ташкилотлари фаолиятини такомиллаштириш инновацион асосда амалга оширилиши керак. «Инновация», «инновацион фаолият», «инновацион жараёнлар» тушунчалари ва бошқалар замонавий фанда кенг қўлланилади. Бироқ, бу масалалар бўйича консенсус йўқ ва бундан ташқари, суғурта саноатининг инновацион компоненти кам ифодаланган. Инновация

деганда маълум бир вақтда, маълум бир соҳада, маълум бир вақтда жамият томонидан арзонроқ харажат эвазига олинган янги товар (асосан янги ёки янги истеъмол сифати билан такомиллаштирилган) сифатида қабул қилинадиган қиймат, фойдалилик тушунилиши керак.

Бизнинг фикримизча, суғурта соҳасидаги инновациялар суғурта хизматлари қийматини оширишга, сифат жиҳатидан янги имтиёزلарга эга бўлишга, суғурта маҳсулотини суғурталанган (суғурта хизматларининг асосий истеъмолчиси) эҳтиёжларига яхшироқ мослаштиришга, суғурта хизматларини тақдим этиш вақтини қисқартиришга қаратилган бўлиши керак. Хизмат кўрсатиш, уни олиш учун умумий харажатларни камайтириш ва рентабелликни ошириш суғурта ташкилотлари, уларнинг тадбиркорлик фаолияти кўлами ва доирасини кенгайтириши керак.

Суғурта бизнесидаги инновацияларнинг моҳияти ва мазмуни инновациянинг хоссалари ва функцияларини, инновацион жараёнларнинг қонуниятлари, инновацияларни бошқаришнинг ўзига хос хусусиятларини ва бошқаларни ҳисобга олган ҳолда инновациянинг услубий асослари билан ифодаланади[3].

Инновацияларни тавсифлашда турли хил ёндашувларни ҳисобга олган ҳолда шуни таъкидлаш керакки, улар, натижа, жараён, тизим ёки комплекс ўзгариш сифатида ифодаланиши мумкин. Бозор иқтисодиёти шароитига, замонавий тадбиркорликнинг аҳволига қарамай муайян камчиликларни ҳисобга олсак, энг мақбули жараён – утилитар ёндашувдир. Ушбу ёндашув суғурта бизнесидаги инновацияларнинг моҳияти ва мазмунини аниқлаш учун муҳим ва энг мақбулдир. Суғурта инновацияларини олишнинг асосий соҳаси суғурта бозори, яъни суғурта маҳсулотини ишлаб чиқариш, тақсимлаш, айирбошлаш ва истеъмол қилиш бўйича унинг асосий субъектлари ўртасида юзага келадиган муносабатлар, алоқалар тизимидир. Шу билан бирга, шуни инобатга олиш керакки, илмий ишланмалар, таклифлар, инновациялар, ноу-хау ва бошқа инновациялар, қоида тариқасида, уларни синовдан ўтказиш натижаси бўлиб, уларда фаолият юритувчи профессионал кадрлар тайёрлаш зарур.

Суғурта инновациялари инновацион жараённинг турли босқичларида олиниши мумкин. Буларга қуйидагилар киради:

- принципиал жиҳатдан янги суғурта маҳсулотини яратиш;
- сифатни яхшилаш ёки янги истеъмол хусусиятларини яратиш;
- кўрсатилаётган суғурта хизматлари турларини кенгайтириш;
- хизматлар кўрсатиш шартлари ва харажатларини қисқартириш;
- суғурта маҳсулотига техник хизмат кўрсатишни такомиллаштириш;
- эски хизматларни сотиш каналларини ривожлантириш;
- суғурта фаолиятини бошқаришни такомиллаштириш;

- янги маркетинг технологияларидан фойдаланиш;
- консалтинг воситаларидан мослашувчан фойдаланиш;
- суғурта компанияларининг ташқи муҳит элементлари билан ўзаро алоқаларини такомиллаштириш ва бошқалар.

Суғурта фаолиятининг инновацион ривожланишини бошқариш суғурта жараёнларини тартибга солишга, тадбиркорлик ва жамиятни турли хил безовта қилувчи (бузғунчи) таъсирлардан ҳимоя қилишни таъминлаш манфаатлари йўлида уларнинг уйғун ва барқарор ривожланишини таъминлашга қаратилган.

Хулоса сифатида айтиш керакки суғурта ташкилотларининг инновацион фаолиятини бошқариш мослашувчан, суғурта фаолиятининг ўзига хос минтақавий шартларига мослаштирилган бўлиши керак. Яъни, бошқарувнинг ўзи инновацияларга муҳтож бўлиб, белгиланган мақсадга энг кам харажат билан эришишни таъминлайди, вақтни қисқартиради, рентабелликни оширади, бизнес барқарорлиги ва хавфсизлигини таъминлайди. Бунинг учун, биринчи навбатда, бошқарув механизмини такомиллаштириш, яъни уни замонавий шароитларга, бошқарув воситаларининг муаммолари ва имкониятларига мослаштириш, яъни, чора-тадбирлар, рағбатлантириш, усуллар, ёндашувлар, шартлар, кучлар ва воситалар тизимидир.

Шундай қилиб, суғурта ташкилотлари фаолияти самарадорлигини ошириш, улар фаолиятини тартибга солиш, уларнинг хўжалик юритувчи субъектлар ривожланишининг хавфсизлиги ва барқарорлигини таъминлашга қўшган ҳиссасини ошириш мақсадида суғурта ташкилотларининг инновацион ривожланишини бошқаришни янада такомиллаштириш зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 2 августдаги “Ўзбекистон Республикасининг суғурта бозорини ислоҳ қилиш ва унинг жадал ривожланишини таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-4412-сон қарори.

2. Robert W. Klein, Principles for Insurance Regulation: An Evaluation of Current Practices and Potential Reforms, The Geneva Papers on Risk and Insurance - Issues and Practice volume 37, pages175–199 (2012).

3. Х.Шеннаев. Суғурта фаолиятини тартибга солишнинг халқаро тажрибаси // “Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar” ilmiy elektron jurnali. № 6, noyabr-dekabr, 2020 yil. 229-240 бетлар.